

[RELACJA + ZDJĘCIA] Filozofia, czyli samodzielność. Premiera książki Tomasza Herbicha „Nowoczesny duch bez nowoczesnego państwa”

W poniedziałek 23 marca 2026 w redakcji Teologii Politycznej odbyła się dyskusja wokół najnowszej książki Tomasza Herbicha „Nowoczesny duch bez nowoczesnego państwa”. Udział wzięli prof. prof. Agnieszka Nogal i Marek A. Cichocki oraz dr dr Konrad Wyszowski i Tomasz Herbich. Dyskusję prowadził Maciej Nowak z redakcji Teologii Politycznej.

Rozmowa rozpoczęła się od pytania o samodzielność jako cechy polskiej filozofii romantycznej, która według książki Tomasza Herbicha znamionuje myśl myśli Libelta, Mickiewicza, Krasińskiego, Cieszkowskiego i innych myślicieli epoki. Autor zaczął od uwagi, że Polacy z racji swego doświadczenia historycznego, chcąc wziąć udział w grze sił europejskich tamtych czasów, potrzebowali uzyskać suwerenność duchową w obliczu braku suwerenności politycznej. Tomasz Herbich podkreślił znaczenie Mochnackiego dla ukształtowania się żywotnej kategorii literatury narodowej, promieniującej na całą kulturę polską i dającej asumpt to uznania narodu na żywy pomimo braku organizmu państwowego. Pozwoliło to Polakom ominąć tezę Hegłowską, jakoby naród nie mógł istnieć bez państwa.

Agnieszka Nogal, podejmując ten wątek, zwróciła uwagę na istotny wpływ filozofii omawianego okresu na kształt polskiej myśli politycznej, romantycznej i późniejszej. Podkreśliła, że obecna w polskim myśleniu instytucja domu jako miejsca, w którym przekazywane są wartości, wywodzi się z tradycji przedrozbiorowych, a w XIX wieku stała się głównym ośrodkiem formowania się nowoczesnego narodu polskiego. Badaczka podkreśliła, że analizowane przez Tomasza Herbicha pisma Karola Libelta opierają się na przesłance, że działanie jednostki zyskuje sens w ramach zbiorowości, w której mogą zrealizować się również jej partykularne dążenia – i jest to drugie, obok instytucji domu, fundamentalne założenie nowoczesnego polskiego narodu.

Nowoczesny duch bez nowoczesnego państwa // N

Teologia Polityczna

Watch on

Konrad Wyszowski niejako w kontrze do przedmówców określił polską filozofię romantyczną jako negatywny punkt odniesienia dla późniejszej polskiej refleksji intelektualnej. Zwrócił uwagę, że przedstawiciele szkoły lwowsko-warszawskiej utrwalili jej obraz jako irracjonalnej, podczas gdy środowiska lewicowe skłonne były od zawsze widzieć w niej przejaw nacjonalizmu. W tym kontekście książka Tomasza Herbicha, mówił Wyszowski, wpisuje się w nurt badań, które poddają te stanowiska istotnej rewizji. Panelista podkreślił również

szeroki wpływ tej tradycji na polską kulturę, wskazując na etos ofiarności obecny w II Rzeczypospolitej, w refleksji Adolfa Bocheńskiego, w Powstaniu Warszawskim, w ruchu Solidarności oraz w działalności Jana Pawła II; w jego ocenie filozofia romantyczna w istotny sposób nadal kształtuje polską tożsamość.

Marek A. Cichocki skierował dyskusję na nowe tory, stawiając tezę, że problem nowoczesnej tożsamości narodu polskiego jest kwestią nierozstrzygniętą. Wskazał, że pytanie o stopień nowoczesności Polaków pozostaje otwarte, podczas gdy w przypadku narodów takich jak Francuzi, Niemcy czy Anglicy nie stanowi ono przedmiotu podobnych napięć. Zdaniem Cichockiego doświadczenie to sytuować można jako formę „niewczesności” rozumianej jako wpisane w polską kulturę trwałe napięcie w obliczu europejskiego projektu nowoczesności, istnienie „nie w czasie”, przejawiające się w byciu zarazem spóźnionym i wyprzedzaniem własnej epoki. To polskie napięcie z nowoczesnością można widzieć różnie – w książce Tomasza Herbicha, mówił Cichocki – widać je w eksploracji problemu emancypacji. Łączy się z nim kwestia doświadczania i stosowania przemocy, mocno związana z owym byciem „nie-w-czasie”: brak własnego państwa w wieku XIX sprawił, że jako naród nie chcemy i nie potrafimy stosować przemocy, preferujemy status quo, co sprawia, że jako naród nie raz byliśmy zepchnięci do pozycji ofiary, w najlepszym razie przedmiotu cudzych interesów. Dyskusja w końcowej części dotyczyła więc nie tylko charakteru polskiej filozofii romantycznej, lecz także pytania o to, czy Polska należy do projektu nowoczesności czy rozwija się osobno wobec niego.

Prof. Agnieszka Nogal podkreśliła, że interpretacje Tomasza Herbicha ujmują polską nowoczesność w jej własnej specyfice, unikając charakterystyki przez kategorie filozofii niemieckiej, brytyjskiej czy rosyjskiej. Jako przykład tej swoistości polskiej myśli wskazała na ideę Chrystusa narodów wywodzącą się z Augustyńskiej filozofii historii, zakładającą konieczność wspólnotowego, narodowego wysiłku jako warunku sprawczości. Ta wizja działania, w epoce czytelna i uznana, w późniejszym czasie, pod wpływem filozofii materialistycznej, przestała być zrozumiała, a figura Chrystusa narodów zaczęła być krytykowana.

Tomasz Herbich podjął problem stosunku polskiej filozofii do przemocy jako narzędzia polityki. Odwołując się do refleksji Stanisława Staszica, Adama Mickiewicza oraz Stanisława Brzozowskiego pokazał, że rezygnacja z pełnego uczestnictwa w projekcie nowoczesności na zasadach określonych przez inne narody była rozmaicie przez nich oceniana, tak jak w zróżnicowany sposób podchodzimy do tej sprawy dzisiaj.

Natalia Szerszeń

Tomasz Herbich, *Nowoczesny duch bez nowoczesnego państwa*, wydawnictwo Teologii Politycznej, Warszawa 2025.

fot. Jacek Łagowski